

Sayı : 13

Sene : 1983 - 1987

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ

TARİH ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Prof. Dr. İBRAHİM KAFESOĞLU
HATIRA SAYISI

EDEBİYAT FAKÜLTESİ BASIMEVİ
İSTANBUL — 1987

MUSTAFA CİNÂNÎ ve «BEDÂYİ'Ü'L-ÂSÂR»I

Cihan Okuyucu

Bu inceleme ile *Bedâyi'ü'l-âsâr* isimli hikâye kitâbını tanıtmaya çalışacağımız Bursalı Cinânî XVI. asrın önde gelen şahsiyetlerinden biridir. Manzum ve mensur bir kaç eseri olduktan başka, mizahî şahsiyeti ve devrin belli başlı devlet ricâli ile olan münâsebetleri de kendisine devrinde bir hayli şöhrat kazandırmıştır. Nitekim kaynaklar onun çeşitli yönleriyle ilgi çekici hayatından ve yukarıda bahsi geçen münâsebetlerinden etrâflıca bahsetmektedirler. İşte bu tarafı ile o tarihçilerin de ilgi sahasına giriyor. Gerçekten de kendisi ilmiye mesleğine mensup bir şâir olan Cinânînin eserleri ve bilhassa *Bedâyi'ü'l-âsâr*'i devre âit kıymetli tarihî malzeme ihtivâ etmektedir. Bu malzemeyi târihçilerin de dikkatlerine arz etmek fikri bizi böyle bir inceleme yapmaya sevk etti. Bu suretle edebiyatçı ve tarihçilerin teşrik-i mesâisi fikrine de hizmet ettiğimizi umarım.

Bu makale başlıca iki kısma ayrılmıştır; ilk kısımda müellifin hayatı ve diğer eserleri hakkında umumî bilgi verilecek, ikinci kısımda ise mezkûr hikâye kitâbının tanıtılmasına çalışılacaktır. Ayrıca en sonda hikâyelerden birinin metni verilecektir.

HAYATI

Yukarıda Bursalı olduğunu kaydettiğimiz şâirin asıl adı Mustafa'dır. Kaynaklar onun Mehmet Efendi isminde birinin oğlu ol-

1 Bursalı Cinânî'den başka edebiyâtımızda aynı mahlası kullanmış olan birkaç şâir daha vardır. Umumî bilgi için Bkz. S. Nuzhet Ergun, *Türk Şâirleri* c. III, s. 1018. ve 1024-1026.

duğunu kaydetmekle birlikte bu zatın mesleği hakkında malumat vermemektedir.

Diğer hususlara geçmeden evvel burada şâirin mahlası ile ilgili bir meseleye temas edelim. Bu mahlas yeni biyografik eserlerde umumiyetle Cenânî şeklinde imlâ edilmektedir². Ancak biz şâirin hayatı ve eserleri üzerine yaptığımız doktora tezimizde bu mahlasın Cinânî şeklinde tashîhi luzumuna kanâat getirmiş ve bu husustaki delilleri de göstermiş idik³. Bu sebeple burada bahsi geçen mevzuya sadece temas etmekle iktifâ ediyoruz.

Doğum târihini kat'i olarak bilemediğimiz Cinânî'nin küçük yaşlarda tahsil hayatına atıldığı Güldeste'nin, «... Sinn-i sigarda tahsil-i ma'ârif ile meşgûl...» olduğuna dair ifâdesinden anlaşılıyor. Daha sonra medrese eğitiminde ilerleyerek 966/1558'de yine aynı kaynağın ifâdesiyle, «Muallimzâde Efendi dârü'l-ifâdelerinde...»⁴ Bilindiği gibi «cinan» cennet kelimesi ile alakalıdır; «cenan» ise gönül manasına gelmektedir. Yeni harfli eserler içinde şâirin mahlasını Cenânî şeklinde kaydeden ilk kaynak Hammer olmuştur. (Bk. *Geschichte der Osmanischen Dichtkunst bis auf unsere Zeit*, s. 62, 63.

Başta S. Nuzhet Ergun ve Fuat Köprülü olmak üzere bütün Türk müelliflerinin de bu şekli tercih ettiği görülmektedir. (Bk. S.N. Ergun, *Türk Şâirleri* c. III, s. 1018 ve F. Köprülü, «Meddahlar», *Türkiyat Mecmuası* I (İstanbul 1928) s. 26. Bu mecmua; eski harflerle basılmıştır. Ancak ismi geçen makalenin de içinde bulunduğu «Edebiyat Araştırmaları» (Ankara, 1965) müellif henüz hayatta iken basılmış ve şâirin mahlası Cenânî şeklinde kullanılmıştır. Buradan Köprülü'nün de bu şıkki tercih ettiği anlaşılıyor.

³ Bk. Cihan Okuyucu, *Cinânî, hayatı, eserleri ve divânının edisyon-kritikli metni* (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1984. Kâtip Çelebi, *Sülemül-vusul* de, bu mahlası جنانى (Cinânî) şeklinde harekelemiştir. (Bk. a.g.e., Süleymâniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa nr. 1887, v. 379a). Ayrıca şâir bir eserinde bu hususta tereddüte yer bırakmayacak olan şu ifâdeleri kullanıyor:

Cinânî idüp çünki nâmum benüm
 Mezid eyledün ihtirâmum benüm
 Makarrum kulup gülşen-i cenneti
 Nasib eyle iglûmân ile söhbeti
 Münâsib midür ey Hudâ-yi Kerîm
 Cinânî'ye cây ola nâr-ı cahîm
 Bu nâmı çünki bana gördün revâ
 Cinânî diyü herkes eyler nidâ

(Bk. *Cilân-ı kulûb*, Süleymâniye Kütüphanesi, Hâlet Efendi İlâvesi nr. 94, 76b).

terbiye olup mülâzım» olmuştur. Nitekim müellifin divânında bu mülâzemet dolayısı ile düşürdüğü iki târih manzumesi mevcuttur.

Mülâzemeti müteâkiben bir müddet terfi için sıra bekleyen şâir, hocası olan Muallim-zâde'nin Anadolu Kazaskerliği esnâsında onun hüsûsî kalem-kâtibi olmuştur.

Cinânî'nin bu vazifede ne kadar kaldığını bilemiyoruz, fakat bu sıralarda onun müreffeh bir hayat süremediği muhakkaktır.

Onun bundan sonraki memuriyet hayatı hakkında kaynakların verdiği bilgiler muğlaktır. Cinânî bir ara Karesi'de Kassâm⁹ olarak

(Bk. *LâBelîğ, Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdirredân*, Bursa, 1302, s. 397.

5. Bu tarihlerden biri,

«Mülâzemet bana çün'oldı nevbêt ile nasîb
Mezîd-i sa'y ile geçdim vücûd-ı akrâm
Tefekkür itdi didi bir ziyâde ehl-i hüner
«Mülâzım-ı der-i devlet-meâb-ı Osmanî»

mısralarıdır. Diğer târih beyti de şudur;

İrtibâtum gelüp dem-i sa'de
Düşdi târihi «mâh-ı zil'-ka'de»

(Bk. *Cinânî Divânı*, Üniversite Kütüphanesi T.Y. 3096, 94a).
6. Bu zât için Bk. Atâyi, *Hadâikü'l-Hakâik fi Tekmilü'tt-Şakâik*, İstanbul 1268, s. 173, 174.

7. Şâir bu memuriyete nasbını şu tarih manzumesi ile tespit eder:

Hamdu li'llâh olup şer'atçı
İzz ü ikbâl-i sermedi buldum
Pes didüm gûş-ı hûşa târihin
«Kâtib-i sakk-ı askerî oldum»

(Bk. *Cinânî Divânı*, Üniversite Kütüphanesi T.Y. 3096, 93a).

8. Nitekim şâir bir kıtasında şunları söylüyor:

Ben bendeyi bir müddet idi fakr u felâket
Kılmış idi esir-i elem-i kayd-ı kitâbet
Hîdmetler idüp bende-sifat ben de iderdüm
Her dîna efendi diyü envâ-i ri'âyet

(Bk. *Cinânî Divânı*, Üniversite Kütüphanesi T.Y. 3096, 385).

9. Bu memuriyet ile ilgili geniş bilgi için Bk. M.Z. Pakalın, «Kassâm Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü», C. III, İstanbul-1951, ss. 209-10. ve

bulunmuş isé de bu memuriyetin ne zaman başlayıp ne zaman bittiğini kesin olarak kestirmek mümkün değildir. Ancak onun bu vazifesinden pek memnun kalmadığı Karesi hakkında yazdığı bir hicviyeden anlaşılıyor¹⁰.

Şâir katiplik ve kassamlık gibi vazifelerden sonra tedris hayatına geçmiştir. Divanındaki muhtelif manzumelerden Bursa'da bulunduğu sırada dersîâm olmak için imtihana girdiği anlaşılıyor¹¹.

Hasan Çelebi 994 h. de meydana getirdiği eserinde Cinânî için «Hâlâ hizmet-i tedrise kâimdir¹²» diyor.

Onun bahsettiği müderrislik herhalde Köşeler Medresesi Müderrisliğidir. Zira şâir bir şiirinde aynı tarihte Çivizâde tarafından bu medreseye atandığını haber vermektedir¹³. Dîvân'ının mensur dibâcesinden öğrendiğimize göre müellif aynı yılın sonlarına doğru bu sefer Bursa'daki İvaz Paşa Medresesi Müderrisliğine getirilmiştir¹⁴.

İ.H. Uzunçarşılı «Kassamlık» *Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilâtı*, Ankara 1965, s. 121-138.

10 Ne acep tire mülk olur Karesi

Rû-siyehlerle toludur arası

diye başlayan bu hicviye mizâhî edebiyatımızın sayılı örnekleri arasına girecek vasıftadır. Şehrin o zamanki etnik durumunu göstermesi bakımından da ayrıca bir kıymet arz ediyor. (Şiirin tamamı için Bk. *Cinânî Divanı*, Üniversite Kütüphanesi T.Y. 3096, 36b).

11 Bk. *Divan*, 88b, 32a.

12 Tezkiretü's-şuârâ, Ankara, 1978, c. I, s. 266.

13 1. Özü idüp gerçi Çivizâde ezel

Virecek medrese yok dirdi bize

2. Sonra lutf eyledi târih itdi

«Köşeler medresesin virdi bize» (Bk. *a.g.e.*, v. 88a)

14 Şâir mezkûr dibâcede şunları söylüyor

«Bir dem ki târih-i hicret-i Resûl erba'a ve tis'in ve tis'amie serhaddine hulûl u duhûl idüp bu kemine-i şikeste-bâl u süride-hâl, ol sâl-i ferruh-fâl-i hücestemeâlde mahz-ı te'yid-i İlahî ile mukziyyü'l-murâd ve mezîd-i lutf-ı nâ-mütenâhî ile marziyyu'l-fuâd olup nümûdâr-ı gülzâr-ı cinân ve hülâsâ-i bilâd-ı hurrem-âbâd-ı memâlik-i Osmaniyân olan mahrûsâ-i Brusa-hemaha'llahi Ta'âlâ ani'l-mekârihi ve'l-be'sâ-da cenâb-ı cennet-mekân ve firdevs-âşiyân sâhibu'l-hayrât ve's-sadakatü'l-hisân merhum ve mebrûr İvaz Paşa-Zâdâllahu rahmetehu hasbe-mâ-yeşâ-bünyâd itdüğü medrese-i ulyâda hizmet-i tedris

Bu, müellifin, aynı medreseye ilk tayinidir. Nitekim O, bir müddet mazulen bir kenarda kaldıktan sonra tekrar, Atâyi ve Belîğ'in ifadelerine göre; «Kırk akça medreseden mazûl iken 1003 Muharreminde Mevlana Muhyî yerine Bursa'da İvaz Paşa müderrisi...» olmuştur¹⁵. Baldirzade ise ilâve olarak bu medresenin elli payesinde olduğunu söylemektedir¹⁶.

Bu müderrislik Cinânî'nin son memûriyeti olmuştur. 1004 Muharreminde vefat eden şâir Bursa'daki Hamza Beğ Mezarlığına defnedilmiştir. Edebî tezkirelerde bu vefat münasebetiyle düşünül-
müş pek çok târih manzumesine tesadüf edilmektedir¹⁷.
ile memur ve mesken-i melûfe vâsıl olup bi-inâyeti'l-meliki's-Şekûr şâdân u mesrûr olmuşdum». (Uppsala Üniv. Kütüphanesi, nr. 1171, 1b).

15 Bu tayinle ilgili olarak şâirin düşürdüğü manzume için Bk. *Divân* 45b.

16 Bk. *Vefeyât-ı Bursa*, Süleymaniye Kütüphanesi; Hacı Mahmûd, s. 49. Keza C. Baltacı'nın eseri de bu haberi doğruluyor. «*XV ve XVI. asırlarda Osmanlı Medreseleri*», İstanbul 1976 (Ancak Baltacı'nın şairimizle tarihçi Mustafa Cenâbî'yi karıştırdığını da burada ilave edelim. Nitekim İvaz Paşa Medresesinin müderrisleri sayılırken şairimizden bahisle mezkur Paşanın adı zikredilmektedir).

17 Bu vefat târihlerini derli toplu olması bakımından S.N. Ergun'un eserinden nakledeyim;

«Hâşimi, «Üstâdımız olan Merhum Cinânî Efendi'nin vefâtına denmiştir» ser-levhasıyla şâir için şöyle bir ölüml târihi kaleme almıştır. (Hâşimî Divânı):

Bülend-elfâz ile Firdevsi-i sâñf Cenânî kim
Bulunmaz şî'r ü inşâda anun mânendi bir kâmil
Olup kesb-i kemâl u marifetde gün gibi meşhûr
Kemâl ile ulûmün olmuş idi lübbüne vâsıl
Kılup kat-ı ta'alluk nâgehan bu mülk-i fâniden
Tutup yüz âlem-i ukbâya âhır bağladı mahmil
İşidüp intikâlin Hâşimî dâif didi târih
«Cinânî eyleye güzâr-ı adne varıcak menzil» 1004 h.

Beliğ de şu vefat târihlerini kaydediyor (Güldeste):

Cinânî cennet-i ulâyı kıldı kendüye me'vâ

Tiri

Cinânî'nin yerin cennet ide Mevlâ

Cinânî âşiyân itdi Cinânî

Sirkezâde Muslî Çelebi

Bursalı Tâhir ise fazla olarak iki vefat târihi daha zikrediyor (O.M.) «*Türk Şâirleri*», C. III, s. 1018-19). Baldirzâde de «Hamza Bey Câmii kurbunda olan

Cinânî'den bahsedén tarihî kaynaklar bazı fizikî ve ruhî özelliklerine de temâs etmektedirler. Bu bilgilerden onun sağ gözünün mâlûl ve şişman olduğu anlaşılıyor. Mizahî bir şahsiyeti olan Cinânî ile ilgili bir kaç latife edebî tezkirelerde kayıtlıdır¹⁸. Bunlardan bir tanesi *Bedâyü'l-âsar*'ın telifi ile ilgili olduğu cihetle bu eseri ele aldığımız kısımda nakledilmiştir.

Cinânî'nin Mehmet Efendi isminde bir zâtin oğlu olduğuna dâir kaynakların verdiği bilgileri evvelce nakletmiş idik. Bunun haricinde bizzat kendi eserinde de bu hususta bazı bilgiler bulmak mümkündür. Bu bilgilerden onun pek kalabalık bir aileye sahip olduğu anlaşılıyor. O birkaç manzumesinde aile fertlerinin 10'a balığ olduğunu söylüyor, fakat bu sayının kimlerden müteşekkil olduğunu belirtmiyor¹⁹. Ancak düşürdüğu vefât tarihlerinden bir çocuğu ile bir erkek ve bir kızkardeşinin daha onun sağlığında vefat ettiklerini öğreniyoruz²⁰. Bunlardan erkek kardeşi şâirden yaşca küçük olup, o da ilmiye mesleğine müntesip idi²¹. Muhtemelen 995 h. de vefât etmiştir²². Bu mezarın başta iken...
 «Dâr-ı dünyadan Cinânî heymeded gitdi bugün» diyu târih diyüp seng-i mezarına yazmışlar ve sikke-i mermerde kazamışlardır» diyor. (Bk. *Ve Feyât-ı Bursa*, Süleymaniye, Hacı Mahmut Ef. nr. 4560, s. 49).

18 Bu latifelerden biri şâirin dostu ve pek şişman bir zât olan Bahâeddinzâde Abdullah Çelebi ile ilgilidir. Cinânî ona bir manzume göndererek ahbab arasında ikisinden hangisinin daha şişman olduğu meselesinin tartışma konusu olduğundan bahisle bir hilât rica eder; O, bu elbiseyi giyecek ve hangisinin daha semiz olduğu bu şekilde ortaya çıkacaktır. Abdullah Çelebi nükteyi anlar ve şâire bir hilât hediye eder. Ancak Cinânî bununla kanaat etmez ve ondan bu elbisenin küçük geldiğinden bahisle babasının elbisesini de göndermesini rica eder. (Hikayenin tamamı için Bk. Atayî, *Şakayık Zeyli*, İstanbul 1268, s. 397). Diğer bir latifesi ise gözünün zayıflığıyla ilgili olup Kefevi Hüseyin Çelebi ile kendi arasında cereyan etmektedir (Bk. *Keza*, s. 397).

19 Bk. *Divan* 4b ve 45a.

20 *Keza*, 102b ve 7b.

21 *Cinânî Divanı*'nda bu kardeşin dânişmendliği münasebetiyle düşürülmüş bir târih manzumesi mevcuttur. Bk. *a.g.e.*, 93a.

22 Müellif 995 de telif ettiği *Riyâzül-Cinan*'da kardeşinin vefatından ötürü izhâr-ı ye's de bulunmaktadır. Buna nazaran mezkûr vefât bu sıralara tesadüf etmiş olmalı.

Cinânî Divanı'nın İsveç nüshasının ilk varlığında kayıtlı bir notu da buraya aktararak bahsimize son verelim. Burada, Cinânî'nin vefatı ile ilgili bir beytin hanımı tarafından nakledildiğini görüyoruz. Bu da şâirin vefatı esnasında hanımının henüz hayatta olduğunu göstermesi bakımından kaydedilmeğe değer.

Bedâyî'ü'l-Âsâr kitabının müellifi olan şâirin vefatı ile ilgili olarak yazdığı bir beyt, *Bedâyî'ü'l-Âsâr* kitabının giriş kısmında yer almıştır. Bu beyt, *Bedâyî'ü'l-Âsâr* kitabının giriş kısmında yer almıştır. Bu beyt, *Bedâyî'ü'l-Âsâr* kitabının giriş kısmında yer almıştır.

1. Yazılış Sebebi *Bedâyî'ü'l-Âsâr* kitabının müellifi olan şâirin vefatı ile ilgili olarak yazdığı bir beyt, *Bedâyî'ü'l-Âsâr* kitabının giriş kısmında yer almıştır. Bu beyt, *Bedâyî'ü'l-Âsâr* kitabının giriş kısmında yer almıştır. Bu beyt, *Bedâyî'ü'l-Âsâr* kitabının giriş kısmında yer almıştır.

Cinânî *Letâif* türündeki bu eserini Sultan Murad III'ün arzusu ile kaleme almıştır. Bu pâdişahın hikâye ve eğlenceye olan alâkası evveldenberi kaynak kitablara mevzû teşkil etmiştir. Kendisinden bahseden bütün tarihçiler onun bu merâkmı pek ehemmiyetle kaydetmişlerdir²³.

F. Köprülü bu pâdişahın sarayında bulunan ve şehnamehânlık eden şâir Şirvanlı Nutkî ile Meddah Eğlence'den bahseder²⁴ ki bu ikincisini ileride şâirimizle olan alâkası yüzünden tekrar zikredeceğiz.

*Bedâyî'ü'l-Âsâr*ın hemen bütün kaynaklarda bahsi geçen bir terlif hikâyesi vardır ki biz de buraya F. Köprülü'nün ifadesi ile naklediyoruz :

23 «Ekser eyyamda Memâlik-i mahrûsada ve Memâlik-i Arab ve Acemde olan hoş-elhân u nağme-güdaz ve sâzendegân-ı mûmtâz-ü şirin-güftâr küssâhân ve erhâb-ı lehv; âla-tariki'l-münâvebe dâhil-i meclis-i humâyunları olup izhar-ı şetâret ve mehâret etmeleriyle eltâf-ı kerimânelerinden avuç avuç altun ihsanıyla handân olurlardı; hatta mashaarının biri şetâret ve mehâretin tamam idüp pâdişah in'am ideceği mahâlde; «Yok hünkârım, bugün ben altun istemem yüz deynek isterüm» dedi. Sebebi sual olundukda; «Hele elli deynek vurun sonra su'âl buyurun» deyince, «Vurulsun» deyu ferman olndı. Çün deynek elli oldı; «Durun bir ortağım vârdur, ellisin dahi ana vurun» dedi. «Ortağın kimdür?» dinildikde; «Bir bostancıdur ki sizden aldığım inâm ve ihsânın, seni ben getirdim» deyu nisfını elimden alur, her aldığım ihsânâ ortakdır; bu günkü deyneğin nisfi dahi sanındır» dedikde pâdişah hazretleri bu latifeden gayet hazz idüp, ferman idüp bostancıyı getirdiler ve elli deynek dahi urdular ve minbad mashaaralardan nesne alınmasın deyu muhkem tenbih eyledi (Sâhte Cevri, *Örfî Tarihi*, c. I, s. 127-128).

24 F. Köprülü, «Meddahlar» *Edebiyat Araştırmaları*, Ankara, 1966, s. 384.

«...Hükümdar, Eğlence'nin anlattığı hikâyeleri bir çok defa dinleye dinleye sıkılmış; yeni hikâyeler yaratabilecek bir şâir bulup ona hikâye mecmuası tertib ettirilmesini nâdimlerine emretmiş; onlar da şâir Cenânî'yi (doğrusu Cinânî) bu işe memur eylemişler. Bu hikâye mecmuası doğrudan doğruya hükümdâra takdim edileceği cihetle, tezhibine itinâ edilmekte imiş. Meseleyi her nasılsa duyan Eğlence hem zavallı şâire fena bir oyun oynamak, hem de saraydaki yerini sağlamlamak için tezhibci ile işini uydu- rur ve Cenânî'nin bu yeni hikâyelerini birer birer hüküm- dârâ nakleder. Nâil olacağı caize hülyâsıyla eserini bir an önce tamamlamaya çalışan ve Eğlence'nin hikâyelerinden habersiz olan zavallı şâir sonunda eserini tamamlar ve takdim eyleser de, bunları vaktiyle Eğlence'den birer birer dinlenmiş olan hükümdârın büyük bir ihsânını göremez»²⁵.

Belig²⁶ ve ondan naklen M. Râşid²⁷, M. Tevfik²⁸ ve nihayet Refik Ahmet Sevengil²⁹'in anlattığı bu hikâyenin daha doğru ol- ması muhtemel bir varyantı vardır.

Şakâynk Zeyh ve *Fezleke*'de, şâirin bu kitabı telif etmeden ev- vel de hükümdâr ile münasebette bulunduğunu gösteren ifâdeler mevcuttur. Atâyî şöyle diyor:

«Sultan Murad'a bedâyi-i âsâr arz eyledikde mazhar-ı ce- vâiz-i bî-şümâr olup, ol babtaki garib ve acib vâdilerden söz koparmışdır. Gâhî hâne-i virânmdan şikayet edip ihsâ- na bahâne, gâhî zahire fıkdanını hikâyet kılıp recâ-yı behâ- yı terhâne iderdi Gâhî evlâd u ayâl için temennây-ı cihâz, gâhî bir ahmak hizmetkârı ile sergüzeştini beyanda tah- rik-i hâme-i latâif-perdâz idüp envâ-ı mudhikat ve turfa turfa hikâyât inşâ eylerdi. Mervîdir ki Sultan Murad Han,

25 F. Köprülü, «Meddahlar». «Edebiyat Araştırmaları», Ankara 1966, s. 384-85.

26 İ. Belig, *Güldeste*, Süleymaniye Kütüphanesi, Âşir Ef., 264, 168a.

27 M. Râşid «Zübdetü'l-vekâyi der-belde-i Bursâ», A. Emiri, Tarih 89, s. 143, 144b.

28 M. Tevfik *Eslâf*, s. 75-76.

29 R.E. Koçu, *İstanbul Ansiklopedisi* VII, 3489-90, «Meddah» madde- sinde, R.A. Sevengil'in «İstanbul nasıl eğleniyor» adlı eserinden naklen.

tevârih-i âsâr ve nevâdir-i ahbâr istimâna mâil olmakla emrederler ki nâ-şenide hikâyât ile bir mecmûa-i hâtir-firîb cem'ü tertîb eyle ki leyâlî-i şitâda eğlenmeye kâbil iber ü acâibi müstemil ola. Cinânî Çelebi dahı mecmua-i hizâne-i hâfızası olan nevâdiri derc edip kitâbı itmâm itdikde *Bedâyi'ül-âsâr* diyü nâm vaz idüp bir kâtib-i hoş-nüvise yazdırır ve cedvel içinmüzehhibe virür. Kıssahân-ı şâh-ı cihân olan Derviş Eğlence bu kıssadan âğâh olup müzehhib ile âşinâ olur ve her cüz ki cedvel için gelir bitemamiha hikâyâtını hıfz idüp huzûr-ı padişâhîde nakl ider. Bu vetire üzre nakl-ı hikâyâtı tamam oldukda kitâb dahi hilye-i hitâm bulup huzûr-ı padişâhîye arz olunur. Cinânî-i derd-mend cevâiz-i bikerân ümmidiyle bâb-ı âlîde nigerân iken pâdişâh-ı âlî-câh nigâh-efken-i safahât-ı kitâb oldukda, biz nâ-şenide hikâyât istedik, bu hod bizim Eğlence'nin mesellerinden ancak, diyü iltifat buyurmazlar. Kapağası Gazanfer Ağa, cüzi ihsanla hatırmı tatyip idüp; «Eğlence'nin tekerlemelerine hilat-i inşâ ile revnak vermişsiniz ve ol cevâhir-i galtanı silk-i ibarete çeküp hayli zâhmete girmişsiniz» didikte, Cinânî münfail olup yeminler ider: Bilâhire müzehhibin gadri ayân ve bu nakş-ı garib dillerde destan olur»³⁰.

Şakâyk Zeyli'nin bu ifâdesini eserdeki bazı ipuçları da doğruluyor. Cinânî bazı hikâyelerinin sonunda, bu hikâyeyi söyleyenin ağzından çıktığı gibi not edip unutulmasını engellediğini belirtmektedir ki bu da bâzı hikâyelerin evvelce kaleme alınmış olduğunu gösterir. Bu durumu doğrulayan başka bir husus da eserin mukaddimesinde Sultan Murad'ın arzusu ile böyle bir eserin kaleme ahndığına dair hiç bir ifâde bulunmamasıdır. O burada sadece bu eseri ile «tîba'-ı ehl-i kabûle mazhar»³¹ olmak ümidini dile getiriyor. Bu hususlar gözönüne alınarak, eseri teşkil eden hikâyelerin kısmen veya tamamen evvelce kaleme alınmış olup III. Muradın arzusu ile bir araya toplandığını söyleyebiliriz.

30 *Şakâyk Zeyli*, s. 396, Katip Çelebi, *Fezleke*, c. I, s. 73.

31 Cinânî, *Bedâyi'ül-âsâr*, Bibliothèque Nationale, Ancien Fonds Turc, nr. 385, 7a.

eseri Bu eserin telifi münâsebetiyle düşürülmüş bir târîh manzûmesi de şâirin divânında mevcuttur:

Cün bu dürc içre derc oldi tamam

Ey Cinânî garâib-i âsâr

Bu acebdür ki oldi hem târîh

«Dindi namı Bedâyü'l-âsâr»³² (h. 999).

2. Eserin nüshaları ve ismi

Bedâyü'l-âsâr'ın F. Köprülü'nün kendi hüsûsî kütüphanesinde bulunduğunu habër verdiği³³ nüshâ da dâhil birkaç nüshası mevcuttur. Bu hususta verdiği derli toplu malumâta nazaran Köprülü'nün ifâdelerinin aynen aşağıya dârc ediyoruz:

«Cinânî'nin *Bedâyü'l-âsâr* adlı mühim hikâye mecmuasının diğer nüshasının Gotha Kütüphanesi yazmaları meyanında 231 numarada kayıtlı olduğunu Pertsch'in katalogundan öğreniyoruz. (Gotha Kütüphanesi-i hükümdarisi, Sark yazmaları, Viyana 1864; s. 194); mâmfâih bunun üçüncü bir nüshası da Paris Milli Kütüphanesinde *Latâif-i Cinânî* başlığı altında muhafaza edilmiştir. Hatta Rus müsteşriki Smirnof, 1903'de Petersburg'da neşrettiği Mecmua-i müntehabât-ı âsâr-ı Osmaniyye adlı eserinde bundan bazı küçük parçalar da seçmiştir (s. 241-51). Merhum Ahmet Vefik Paşa kütüphanesinin katalogunda da 669 numarada Hikâyât-ı Acibe adı altında Cenânî'nin şüphesiz bu eseri kast olunmaktadır (s. 59). Bu katalogda bu nüshanın H. 1203 (M. 1788-89) de istinsah edilmiş olduğu yazılıdır; halbuki bundan üç-dört sene önce İstanbul'da satılan Ahmet Vefik Paşa kitapları arasında H. 1139 (M. 1726-27) de yazılmış bir *Latâif-i Cenânî* nüshası bulunduğunu, katalogunu yapan Rifat Bey söylemişdi. Basılı katalogda yanlış olarak 1203 de yazıldığı kaydedilen nüshâ, her halde bu olacaktır sanırım. Cambridge yazmaları arasında da bu

32 Bkz. *Cinânî Divânı*, Üniversite Kütüphanesi, T.Y. 3096, 104b.

33 F. Köprülü, «Meddahlar» *Edebiyat araştırmaları*, Ankara 1966, s. 389.

na tesadüf olunmaktadır. (Browne, Cambridge İslam Yazmaları Fihristi Zeyli, 1922 s. 262)»³⁴.

Eserin, burada bahsi geçenlerden başka Paris Bibliothèque Nationale'de Türkçe Yazmaları arasında -«*Kitâb-ı Latâif*»- adı ile kayıtlı bir nüshası daha mevcuttur³⁵.

Bu bahsi geçen nüshalar arasında hacim bakımından epey farklar bulunduğu anlaşılıyor. F. Köprülü'nün çeşitli vesilelerle bahsettiği kendi elindeki nüsha ile bizim mikrofilmlerinden istifade ettiğimiz Paris nüshası (Bibliothèque Nationale, Ancien Fonds Turc nr. 385) arasında gerek mukaddimede gerekse sonda farklar bulunmaktadır. Keza varak sayıları arasında da büyük bir fark vardır. Bib. Nat. nüshası 303, Köprülü nüshası ise 212 varaktır. Köprülü nüshasının sahibinin ifadesine nazaran telif târihi bulunmamakta, buna mukâbil pâdişah'a sunulduğu sanılan küçük bir mesnevisi bulunmaktadır. Keza, gene B. Nationale'de aynı kısımda 401 numara ile kayıtlı bulunan nüshanın da sadece yirmi hikâyeden ibaret olduğu katalogun verdiği bilgiden anlaşılıyor.

Köprülü'nün elinde bulunan nüshanın âkıbeti meçhuldür. Yapı ve Kredi Bankası tarafından satın alınan eserleri arasında bulunması ihtimal dahilinde olmakla birlikte bunlar henüz halkın istifadesine arz edilmediği için kati bir bilgi edinmek mümkün olmamıştır. Tarafımızdan kullanılan nüsha başı ve sonu bulunmasına nazaran tam nüsha olarak kabul edilebilir.

Eserin ismi hususunda da bir ihtilaf mevcuttur. Bu eserden dirayetle bahseden Köprülü ismi hususunda ise elinde olmayan sebeplerle bir hataya düşmüştür. Yukarıda da belirtildiği üzere metinde eserin ismi zikredilmemekte sadece mahiyeti hakkında bazı malumat verilmektedir. Buna nazaran Köprülü elimizdeki eserin adının kaynaklara yanlış olarak «*Bedâyi'ü'l-âsâr*» şeklinde geçtiğine, aslında bu isimde bir eserin mevcût olmadığına zâhib olmuştur³⁶.

34 a.g.e., s. 389-90.

35 Bibliothèque Nationale, Supplément Turc, nr. 401.

36 «Bizim fikrimize göre, Atâyî ve Belîğ'in bahsettikleri hikaye mecmuası, işte bu eserden ibarettir ve bunun dışında Cenânî'nin *Bedâyi'ü'l-âsâr* adlı diğer hikâye kitabını aramak tamamen manasızdır» (a.g.e., s. 391).

Bunu bir delil olmak üzere *Keşfü'z-Zünûn*'un bile bu eseri görmediğini söylerken ikinci bir hataya daha düşmektedir³⁷. Hem *Keşfü'z-Zünûn* hem de *K. Zeyli*'nde³⁸ geçen bu eserin O'nun gözünden kaçmış olması ciddi bir gariptir. Nitekim şairimiz Divanında bu eserin ismini telif târihi için yazdığı bir manzûmede zikretmekte idi³⁹. Bu kitâb müellifin vefâtından 5 sene evvel tertip ettiği tek mensûr eseridir.

3. Eserin mahiyeti ve münderecatı

Cinânî'nin bu eseri, daha evvel bu vadide yazılmış benzerlerinden farklıdır. Bizzat müellif mukaddime'de eserinin bu özelliğinden ve yapmak istediklerinden şu yolla bahis açmaktadır :

«Lâkin müellifân-ı tevârih-i âlem ve musannıfân-ı hikâyât-ı Arab ve Acem kütüb-i adidede tastir-i ahbâra bastı makal ve mücelledat-ı müteaddidede tabir-i esmârda sarf etmekle nâ-dide hikâyet ve nâ-şenide rivayet kalmayıp, gayr-ı mükerrer hikâye nâdirü'l-vucûd nâ-yâb ü mefkud mesabesinde olmuştur.

(Beyit) «Mükerrer gerçi sihr-âmiz bâsed
Tabiatrâ melâl-engiz bâsed»

(Nesir) Ana binâen bu dâi-i fakir u hakir-i kesirü't-taksir murad idindüm ki bu babda bir kitâb-ı müstetab ve risâle-i belâgat-intisâb terkib ü intihâb idüp, anda hikâyât-ı vâkıât u rivâyât-ı nâdiretü'n-nükâtdan mekr ü hile-i zenân ve ahvâl-i ceng ü harb-i merdân ve acayib-i umûr ve garâyib-i nezdik ü dür ve bi'l-cümle tîba' u sudur istimândan meseret ü hubûr tahsil eyleyen mevaddan bazı rakamzede-i kilik-i güher-hâr ve nigâste-i hâme-i belâgat-sî'âr kılup, sebep-i tefrih-i cân ve mücib-i tervih-i cenân vâkı ola ve esnâ-yı tahrir ü tezâif ve tastir ü takririnde sehlü'l-me-

37 *a.g.e.*, s. 389.

38 *Keşfü'z-Zünûn*, c. II, s. 169 ve *K. Zeyli*, c. I, s. 229; «Bedâiyü'l-âsar, li-Mustafa Cinânî ellefe li-Sultan Murâd-ı sâlis fi nevâdirü'l-hikâyât».

39 *a.g.e.*, Üniv. Kütüphanesi, T.Y. 3096, 104b.

hâz olmağîcün hasbel-meysur vel-makdur tekellüfât-ı san'at-ı inşâdan dür u mehcür kılındı...vd»⁴⁰.

Müellifin ifâdesinden de anlaşılacağı üzere eserde «tekellüfât-ı inşâdan» içtinab edilmiş ve asrına nazaran pek sâde bir dil ile kaleme alınmıştır. Eserin bu hususiyetleri yeri geldikçe anlatılacaktır. Eser bir mukaddimedен sonra bir birini takib eden 76 hikâye ile en sonda ayrı bir fasıl olarak kaleme alınmış «Acîbe ve Garîbe» kısımlarını ihtivâ ediyor. Eserdeki hikâyeler-ilk kısımdakiler müstesnâ-belli bir tasnife tâbi tutulmadan sıralanmakta, birbirlerinden sâdece «Hikaye» başlığı ile ayrılmaktadır. Biz bu incelemede eserdeki hikâyeleri belli mevzu başlıkları altında toplayarak sunmaya çalışacağız. Tabii bu tasnifin haricinde diğer hususiyetler gözönüne alınarak başka sınıflamalar da yapmak mümkündür.

I

Kadınların fitne ve hileleri ve cinsî hikâyeler

Bu gruba dahil ettiğimiz hikâyelerin kitap içindeki sıraları şöyledir : 1-23, 30 ve 68. hikâyeler. Bu hikâyelerin bir kısmı fevkalade çirkin imajlarla dolu ve başka hiçbir esprisi olmıyan vakalardan ibarettir⁴¹. Bu müstehcen hikâyelerin sonunda müellifin bazı ahlakî dersler çıkarması ise ayrıca bir garabet teşkil eder. Biz bu kısımdaki hikâyelerden mizahî özelliği olan bir tanesini numûne olmak üzere aşağıya alıyoruz :

Bir şehre musallat olan haydutların elebaşısı yakalanmış ve ibret olmak üzere çengele asılmıştır. Şehrin emiri, cesedin diğer haydutlar tarafından kaçırılmaması için bir bekçi tayin eder. Bekçi bu hizmet karşılığında büyük bir ücret alacak, vazifesini ifâ edemediği takdirde ise idâm edilecektir. Adam gece yarısı yakındaki

⁴⁰ B. Nationale nüshasında mukaddime kısmen eksik olduğu için yukarıdaki kısmı F. Köprülü'nün «Meddahlar» isimli makalesinden iktibas ettik. Bk. *Edebiyat Araştırmaları*, Ankara 1966, s. 391.

⁴¹ CİNÂNÎ'de de görülen eski edebiyatımızın bu hususiyeti bazı edebiyat tenkitçileri tarafından Osmanlı Cemiyetinin o zamanki kadınsız yapısı ile izah edilmektedir. Gerçi, Mevlânâ'nın Türk Edebiyatını derinden etkileyen *Mesnevî'si*'nde de bu kabil hikâyelere raslanıyor; ancak bunlar bir ahlakî gaye ile söylenmiş sözlerdir.

mezardan ağlama sesleri duyar ve merak sâikiyle yaklaşır. Taze bir gelin yeni ölen genç kocasının mezarı başında yas tutmaktadır. Kadın, kendisini teselliye çalışan adama ölünceye kadar bu mezarı terk etmemek azminde olduğunu söyler. Vazifesini hatırlayarak geriye dönen bekçi çengeldeki cesedin kaçırıldığını görerek can kaygusuna düşer. Kadın ise onun bu durumundan istifade etmek ister; kendisi ile evlenmesi şartı ile haydudun yerine kocasının cesedini çengele asmayı teklif eder Lakin dışarı çıkarılan cesed sakalıdır; ellerinde ise onu tıraş etmeye yarayacak bir alet yoktur. Kadın kocasının sakallarını yolmaktan başka çare bulamaz. Durum kimse tarafından farkedilmemiş ve bekçi kurtularak kadınla evlenmiştir. Aradan seneler geçer ve bekçi bir gün ölüm yatığına düşer. Son demlerinde evvelki macerayı hatırlayarak sakal derdine düşen adam komşularını yanına çağırır ve onların huzurunda öldükten sonra sakalını yolmayacağına dair karısından söz alır.

Diğer hikâyelerden bir tanesi, hikâyeden ziyâde içtimâî bir panoramadır.

Şâir 19. sırayı işgal eden bu hikâyede zamanın fahişelerini altı kısma ayırmakta, hususiyetlerini, çalışma tarzlarını, adam ayılama şekillerini ilh. anlatmaktadır. Bu durum Cinânî'nin bu mevzuya duyduğu alâkayı göstermesi bakımından da ayrıca dikkate şâyandır.

Bir diğer hikâye ise kadınlara ait olmayıp erkeğin erkeğe karşı duyduğu muhabbete dâirdir (30. Hikâye).

II.

Cin, peri, sihir v.s. ile ilgili hikâyeler

23, 28, 29, 31, 32, 33, 44, 46, 47, 48, 49, 50, 55, 56, 57, 58, 59, 66, 69, 70 numaralı hikâyeler bu grubu teşkil eder. Bu gruba dahil ettiğimiz hikâyeler de ayrıca iki başlık altında hülâsâ edilebilir.

1. Cinlerle ilgili hikâyeler; insan-cin-münasebetleri, karşılıklı evlenmeler, mücadeleler, cinlerin ev taşlama, hadiseleri vs.

2. Sihirle ilgili olanlar; bu işlerle uğraşan cadılar; özellikleri, halkın onlarla ilgili inanışları ilh... Hazine bulmakla ilgili hikâyeler.

ler de bu sınıfa sokulabilir. Yine, insanların sihirle suret değiştirmeleri, başka varlıkların şekline girmesi bu meyanda zikredilebilir.

Bu kısımdaki hikâyelere örnek olmak üzere şâirin bir arkadaşından naklen anlattığı şu ilginç hâdiseyi görelim :

Cinânî'nin kuzatdan olan bir arkadaşı vazifeli olarak bulunduğu Bafra isimli kasabada Kurt lakabı ile bilinen Emin isiminde bir adamla tanışır. Kurt Emin, lakabının hikmetini öğrenmek isteyen kadiya çevresindeki tanıdıklarını da şahit göstererek şu hikâyeyi anlatır : Emin'in evlenmeden evvel münasebette bulunduğu sehpare bir kız vardır. Aşğının kendisini terkedip başka bir kızla evlenmesine çok kızan sâhire bir kere sihirli asası ile dokunarak onu kurt şekline sokar. Hâlini anlatamadığı için gerçek bir kurt zannedilen adam kendisini takip eden köpeklerden güç bela kurtularak dağlara sığınır. Orada başka kurtlarla ülfet peyda ederek yeni hayatına intibâk etmeye çalışır. Yıllarca bu şekilde yaşayan Emin'i akrabaları da unutmuşlar, öldüğüne kâni olmuşlardır. Fakat bir tesadüf onu tekrar insan suretine iâde edecektir. Bir kış günü dağdaki yıldı sürüsüne saldıran kurtlar insanlarla karşılaşır. Metinde pek canlı bir sûrette anlatılan bir mücadeleden sonra kurtların bir kısmı ölür bir kısmı kaçmayı başarır. Bizimki ise kaçarken arkasından gelen bir süvarinin kılıcı ile ağır bir yara alır. Bu anda herkes hayretle, yerde kıvranan kurdun bir insan şekline kalb olduğunu görür. Meğer sihre maruz kalan bir insan demir bir alet ile yaralandığı takdirde tekrar eski şekline dönmekte imiş. Yakınları, zamanla iyileşen Emin'i eski yavuklusu ile evlendirip güzel bir düğün tertip ederler. Bu hikâye oralarda meşhur olmuş ve adamcağızın lakabı da Kurt Emin kalmıştır.

Buna benzer bir kaç tane daha şekil değiştirme hikâyesi vardır. Cinlerle ilgili hikâyeler ise daha geniş bir yer tutar. Biz bu hikâyelerde cinlerle ilgili bütün folklor ve inançları her türlü varyasyonları ile birlikte gözleyebilmekteyiz.

III

Dinî hikâyeler

24, 35, 37, 38, 52, 53, 54, 72, 76. sırayı teşkil eden hikâyeler. Bu faslı teşkil eden hikâyeler cidden güzeldir. Bu kıssalardan her biri bir dinî-esâsı ele alır, ahlâkî, ictimâî nasihatlar, dersler verir.

24. Hikâye «tayy-ı mekan» inanişini aksettirir; Hac için biriktirdiği parayı fakir komşusuna veren bir adamın mecâzen hacc vazifesini ifâ etmesine şahit olmaktayız. Kendisini tanıyanların haccı edâ ettiğini söylemelerine mukabil adam bunu şiddetle yalamaktadır. Bu tartışma yüzünden komşuları ile arası açılır ve iş mahkemeye kadar akseder. Nihayet durumdan haberdar olan bir vefî'nin, haccın sûret-i mecâzî ile ifâ edildiğini açıklaması ile aradaki tenâkuz kalkar.

Hikâyelerden birinde de zekât vermenin ehemmiyetine temas edilmektedir. Mısır'dan İstanbul'a gelen bir gemide zengin bir tâcir, para kesesini kazâra denize düşürür. Herkesin üzülmesine mukabil para sahibi hiç telâş etmez ve zekâtını ödediği bu paranın tekrar eline geçeceğini söyler. Bu sırada çıkan bir fırtına yüzünden gemi bir hafta yerinde demirli kalır. Nihayet uzaktan başka bir gemi yaklaşır ve iki vasıta kenetlenir. Bu sırada fırtına da durulmuş ve her iki gemi halkı birbiriyle tanışıp kaynaşmıştır. Kayıp para hikâyesini öğrenen komşu gemideki bir gavvas (dalıcı) cüz'î bir ücret mukabilinde keseyi çıkarmayı taahhüt eder. Paranın düştüğü noktaya dalâr ve keseyi bulup çıkarır.

Bir diğer hikâyede cömertliği ile meşhur Câfer Bermekî'nin faziletleri mevzûubahs edilmektedir. Hârûn Reşit, Câfer'i öldürttükten sonra mezarının ziyaret edilmesini dahi yasaklar. Bu emre muhâlefet ederek, geceyarısı gizlice mezârı ziyaret edip düada bulunan 3 tacir yakalanıp Halifenin huzuruna celbedilir. Herbiri Câfer'den gördükleri sayısız ihsanları sayıp döker. Bunun üzerine yaptıklarından pişman olan Hârûn gösterdikleri vefâ hasebiyle bu üç adamı taltif eder ve Câfer'in mezârını ziyareti serbest bırakır.

Bu kısımda, halk arasında «üçler» ve «kırklar» olarak bilinen anlayışla ilgili iki hikâyeye de tesâdüf etmekteyiz. Bu hâdiselerden biri Ayasofya Câmiinde geçmektedir. Cuma vakti en ön sırada oturan bir adam tam namaz başlayacağı sırada abdest tazeleme ihtiyacını duyar. Ancak gerideki izdiham o derecededir ki dışarı çıkmaya imkan yoktur. Bu sıkıntı ile kıvranırken yanında oturan ve bu hâline vâkıf olan nur yüzlü bir ihtiyarın teması ile bir anda kendisini dışarıda bir pınar başında bulur. Rahatça abdest tazeler ve aynı şahsın eteğini çekmesi ile birlikte kendisini yine câmide, evvelki yerinde bulur. Henüz sıvanmış kollarından abdest suyu

sızmaktadır. Bu olağanüstü hâlin yanındaki zâtın eseri olduğunu anlayan adam namazdan sonra onun eteğine sarılır ve kendisini de hizmetine alması için yalvarır. İhtiyar, bu işin çok mesuliyetli olduğunu herkesin tahammül edemeyeceğini söylerse de beriki vazgeçmez. Bunun üzerine ihtiyar onu Galata Kulesi civarında bir yere götürür. Burası kendisinin reisleri bulunduğu «kırklar»ın mekanıdır. Bizimki burada birkaç gün kalır ve fevkalâde hâllere şahit olur : İçerdeki zevât önlerindeki su dolu küçük taslarda âlemi seyretmekte ve hâdiselere yön vermektedir; Dar bir geçitte ilerleyen bir müslüman kervanına saldıran kafirler kırklar'ın müdahalesi ile hezimeté uğrar. Fakat kırklar'ın aynı durumdaki bir diğer kervanı kendi hâline bırakmaları bizimkinin hayretini mücib olur ve itiraz eder. İhtiyar, bu işlerin Allahın arzusu ile meydana geldiğini kendilerinin sadece vâsıta olduğunu izâh eder ve itirazda bulunmaması gerektiğini bildirir. Lâkin henüz yeni olan adamcağız bunları anlayacak olgunlukta değildir. Bir kaç hatâ daha işleyince kırklar onu aralarından atarlar. Adam bir anda kendini Ayasofya avlusunda ve eski hâli üzre bulur. İç aydınlığı ve duyduğu hazz kaybolmuş, mânevî bir karanlığa gömülmüştür. Zavallı, yaptıklarına pişman olur ve üç ay boyunca Galata civarındaki semtleri dolaşır fakat bir türlü kırkların kaldığı evi bulmak mümkün olmaz. O, bu derde daha fazla dayanamaz, nihayet çıldırır.

Buna benzer bir diğer hikâye de Bursa'da geçer. İhtiyar bir adam bir iyiliğine karşı üçler tarafından aralarına kabul edilir. Ancak sırrını saklaması şart koşulmuştur. Keşfi açılan adam, bir gün dağdan odun getiren komşusunun uçuruma yuvarlandığını görünce dayanamaz, oturduğu yerden elini uzatarak o'nu geri çeker. Sonra komşusuna bu sırrı muhafaza etmesi için sıkı tenbihlerde bulunur, yeminler ettirir. Ne var ki saf oduncu böyle bir sırrı saklayabilecek evsafa bir adam değildir; bu haberi herkese yayar. Bursalı da kazandığı bütün mazhariyetleri kaybeder.

Bu fasılda bunlardan başka mahallî iki hikâye daha vardır. Bunlar, halkın deli gözüyle baktığı ancak veli oldukları ölümleri ile anlaşılacak iki ayrı meczubun hikâyesidir.

minval üzere iken bir gün tertib edilen at yarışında attan düşüp kassığı yırtılır ve erkeklik uvzu ortaya çıkar. Bir perde ile örtülü olduğu için tavaşı sanılan çocuğun hakiki bir erkek olduğu anlaşılır ve evlendirilir.

Bir diğer garibede hortlayan ölümlerden bahsedilmekte ve misâl olmak üzere, şâirin arkadaşı ve Çivizâde'nin eski mülâzimi olan Mevlânâ Halil'den bir hâtıra nakledilmektedir. Mısır'da bulunduğu sırada Halil'i içine cin girmiş bir hastanın evine çağırırlar. Bir arab cinci, hastayı istila eden cini arabca tehdit etmekte ve fakat cin Fars asıllı olduğundan bu sözleri anlamamaktadır. Mülâzim'in arabçadan farsçaya tercümesiyle cin ile cinci arasında irtibat kurulur ve tehditlerden korkan cin kaçır.

4. Eserin önemi, târihi ve içtimâî özellikleri

Bedâyi'ül-âsar hakkında mütâlâa beyan edenler, o'ndan sitayişkar bir ifade ile bahsetmektedirler. Bizzat müellif, kitâbın mukaddimesinde, eserinin muhteva ve dil bakımından evvelki benzerlerinden farkh olmasma özen gösterdiğini ifâde etmekte idi.

Eserin hususiyetlerini Köprülü şu sözlerle hülâsâ etmektedir :

«...Bu kitabdaki hikâyeler mevzu bakımından muhtelifdir; Kara ve deniz cenglerine, kadın fitnelerine, cadılara, cinlere, tılsımlara ait küçük küçük hikâyeler. Eserin asıl ehemmiyeti, yazılı Arab ve Acem eski kaynaklarından alınmış hikâyelerin pek az olmasma karşılık, Anadolu ve Rumeli hayatını gösteren orijinal hikâyelerin çokluğu ve XVI. asrın halk hayatını bütün samimiyeti, bütün kostümleri ve dekorları ile yaşatabilmesi dolayısıyledir. Meyhane ve gezinti âlemleri, baskın sahneleri, kervan hayatı, gemi yolculuğu, hülâsâ o asır hayatının her köşesi bu hikâyelerde canlı bir surette göze çarpar ki, bu cins târihi vesikaların pek az olması bakımından Cenânî'nin kitabının ehemmiyeti bir kat daha artar. Esasen müellif kitabının bu hususiyeti hâiz olmasına bilhassa özenmiş ve Arab ve Acem kitablarından alınmış eski birçok hikâyeye kitablardan tamamen farklı olmasına çalışmıştır»⁴³.

43 F.K., «Meddahlar», *Edebiyat Araştırmaları*, Ankara 1966, s. 391.

... *Keşfü'z-Zünûn* ve *Zeyli*⁴⁴ kısaca eserin «nevâdirü'l-hikâyât»ı şâmil olduğunu, *Osmanlı Müellifleri*⁴⁵ de «roman tarzında» olduğu görüşünü bildiriyor.

Bazı yeni eserler ise, Köprülü'nün de ifade ettiği orijinalitesini dile getirirler. Bu meyanda *İstanbul Ansiklopedi*'sinde şu mütalaa mevcuttur :

«... Mustafa Cenânî meddah hikâyeciliğinde yeni bir çığır açmış muhakkak ki büyük bir edebî zekâdır. Dalkavuk denbilecek bir hayat sürmesi, o devrin toplum hayatının zaruretlerindedir.... Kıssâhânlar İslâm Tarihinden «Battal Gazi Menâkıbı», «Ebu Müslim Horosanî menakıbı», «Haccâc-ı Zâlim» fıkraları ve «Binbir gece masalları» ve emsâli eserlerden nakiller yaparlar iken bir öncü olarak bu Mustafa Cenânî Çelebi'dir ki orijinal mevzularını İstanbul günlük hayatından seçmiş, meyhane, mesire âlemlerinden, zenginlik mâceralarından baskınlardan bahsetmiş; vakalar içine kadim şark masallarının cin, peri, tilsim, büyü motiflerini takmış, 17 ve 18. asırda yetişen büyük meddahlara bir ışık tutmuşdur»⁴⁶.

Yukarıdaki pasajların da işaret ettiği üzere hikâyelerde mevzu, millî ve mahallîdir. Sadece dinî hikâyelerden birinde müellif «*Ravzü'r-Reyâhîn*»i mehaz göstermektedir (64. Hikaye).

Zengin târihî ve folklorik bilgiyi muhtevî hikâyelerden bir kaçını misâl olmak üzere aşağıda zikredelim :

56. Hikâyede şâir, «avamın Engürü tesmiye ettikleri» Ankara'da geçen bir vak'adan bahsederken yeni çıkan bir türküden şu yolla bahsediyor :

«İttifak ol zamanda : Çık salın seyrânın eyle
Nâz ile cevânın eyle

44 *K.Z.*, I, 229. ve *K. Zeyli*, I, 169.

45 *OM*, II, 152.

46 «Meddah» *İstanbul Ansiklopedisi*, İst. 1965, VII, 3489-90. Kezâ, *Türk Ansiklopedisi*'nde de buna benzer ifadeler rastlıyoruz (Bk. *a.g.e.*, Ank. 1960 X, 157)

diyü bir tâze türki çıkmış idi, mestâne anı ırlamağa başladım». Kezâ bir diğerk hikâyeden Piyâle Paşa'nın Sakarya nehrinden der-yaya açılan bir kanal açma teşebbüsünü öğrenmekteyiz. Bir harp esnâsında da, ölen şehzâde için askerini; «cesedi, tabuta koyup at-ları ters eyerleyerek» yas tuttuğunu görmekteyiz. Rumelinde yol-bel kesen deli Memi ise «At üstünde kopuz çalmakta», rakibine, «Eğer at biner kılıç kuşanırsa, dilâver ise, merd-i meydân ve dilâ-ver pehlivan geçerse gelsin» diye meydan okumakta ve karşılaştığı zaman da, «Attan inip levent kâidesince üzengiye basmadan yine süvar» olmaktadır.

Sultan Halil'in ordusunu savaşa teşviki;

«... Atından indi evvela kendi eliyle atınm kuyruğunu dü-rüp zir-ü zeber tengini çekdi, ondan sonra sıçrayıp üstüne bindi ve şahin-misâl eger hanesine kondı ve yasağ idüp asker içinde münâdîler böyle nidâ eylediler ki pâdişâh-ları her ne vaz' iderse kendüler dahi ol vaz' ideler. (...) Sultan Halil, Cenâb-ı Rabb-ı Celîle meskenet ve teslil ile dua itdi; andan sağ kolunu yeninden çıkarup üryan eyledi ve belinde olan tirkesi ve yayı çözüp yabana atdı. Asker dahi ser-te-ser okdan yaydan ferâgat idüp kılıçlarını kınla-rından çıkarup ellerine aldılar».

Rasgele seçtiğimiz aşağıdaki birkaç târihî şahsiyet ve yer ismi hikâyelerin bu bakımdan da ne kadar zengin olduğuna bir delildir.

Şahs adları : Karakaş, Bursalı Enverî, Hz. Süleyman, Firakî, Devlet Giray, Kurt Emin, Nakkaş Mahmud, Mustafa Ağa, Hasan Dede, Ali Çavuş, Piyâle Paşa, Abdülbâkî (Kahire valisi), Ferâgî, Abdülhalim, Ebussuud Ef, Cemaleddin, Kadri Ef, S. Baybars, Molla Emineddin, Halife Hârûn, Halife Kâim Biemrillâh, Molla Gürânî, Efrasyab, Başmakçı Hasan, Baba Tecrid (Mevlevî), Câfer Bermekî, Câfer Reis, Turgut Reis, Sultan Süleyman...

Yer adları : Ankara, Bursa, İstanbul, Muradiye, Kaydefa, Hint, Sakarya, İznik, Nihâvend, Rumeli, Kâhire, Bağdat, Bâbil, Kefe, Mu-radiye Camii, Halil Hanı (Mısır'da), Ayaş, Çanlı, Sandıklı, Aya-sofya, Rodos, Girid, Rus ili, Deşt-i Kıpçak, Çerkesler, Selânîk, Trab-zon, Golvan Bey Mah, Kütahya, Amasya, Edirne, Budin, Keşan, Keşiş Dağı, Şirden Burnu, İskenderiye. ilh.

Okumak için yazıldığı bilinen eserin bu hususa uygun olarak fevkalâde sâde ve yer yer atasözleriyle, deyimlerle, yeri geldikçe de manzum parçalarla kurulmuş çok canlı bir anlatım dili vardır. Meselâ bir ceng sahnesi tasvir edilirken;

«Kılıçlar çöngelüp kollar yoruldu
Ufandı yaylar oklar kırıldı
Tüfengler çatılıp toplar atıldı
Bu bâzar içre çok kimesne satıldı»

mısraları ile karşılaşmaktayız. Kezâ, darb-i mesel şeklindeki müfred ve beyitler de metne serpiştirilmiştir :

«Söylenir dillerde bu kavli hasen
Dil esen olursa olur baş esen»

gibi. Bu arada şâirin yer yer divânındaki manzumeleri de duruma uygun şekillere sokarak, değiştirerek verdiğini görmekteyiz :

«Minnet Hüdâya iki cihanda kılup sa'îd
Nâm-i şerifin eyledi hem gâzi hem şehîd»

«Mukarrerdür felek çün yâri yârından cudâ kılmak
Çekip zahmet ne lâzım birbiriyle âşinâ kılmak»

ilh. gibi. Metinde geçen deyim ve tekerlemelere de birkaç örnek verelim :

«Boh delüğine çöp sokmak, kâfir kilisesine mûm yakmak, kör küyuya koğa aşmak» (kadar hayırlı olmak),

Aklını başına yar etmek, Yab yab yanına varmak, Ser ser sevinmek, Ardından tahta çalmak, Bir torba sakalla utanmamak, İğne bırakacak yer olmamak, -Avret kısmından haz etmemek, Kütahyayı koyup Amasya yoluna gitmemek-

Erkek aslan aslan ise dişi aslan dahi aslan olmak, Arkuru gelip içeri çekmek, Kılıcı arşa aşmak, Çağırıp turgürmek, Anud benud olmak (şaşırmak); Yazuğuna (günahına) yazmak, Korkudan ödü sınımak, Şişe sancılmış murga dönmek, Karavul (nöbetçi, bekçi) çıkarmak, Birbiriyle küt -a- küt döğüşmek, Meydana okumak (ça-

ğirmek); Bir taşla iki kuş vurmak, Karda yürüyüp izini belli etmemek, Su bir yere irkilmemek (toplanmamak), Sıngın olmak, Dil almağa adam göndermek, Yat-u-yarak hazır etmek, Yüzerek yapçe yapçe yaklaşmak, Irlamak (şarki söylemek), Belinlenmek, El ile arkasını yapmak, Gümürdenip küfür etmek, Pireyi gözünden vurmak, Kedi fare ile oynar gibi oynamak, Dirilik ölümden yeğ (olmak)... Ata sanatı oğula miras (olmak), Eşeğe ters bindirip kuyruğunu eline vermek, Pâdâş olmak. ilh....

Hikâye-i Rodos

(Paris, Bibliothèque Nationale, Ancien F.T., nr. 385, 139b) Yârân-ı kadîmden birisi ki tazeliğinde etrâf-ı 'âlemi geşt itmekle ve ömrini seyr-i kûh u dest itmekle geçürmüşdi. Böyle rivâyet ider ki, «Çün hadd-i bulûğa yetişüp âlem-i recûliyete kadem basdum. İttifak gönlüme sefer sevdâsı ve etrâf-ı cihânı seyr itmek hevâsı düşdi. Âhir sefer esbâbını müheyyâ idüp müsâferete çıkdum. Birez zaman safây-ı hâtır ile âb-ı revân gibi istedigüm cânibe akdum. Giderek ve etrâfı devr iderek günlerden bir gün Rodos'a vardum. Hakkâ ki âdemisini garib-nüvâz u mihmân-dost bulup onlarla alışdum. Ve ekâbiri ve asâgiri ile yârân olup görüşdüm ve yalaşdum. Anlar dahi benden hazz idüp haddümden ziyâde iltifat itdiler ve ol târihte Rodos'un beği olan Ca'fer Beğ nâm kimesneye alup gtdiler. Çün (140a) benümle bir miktar mukârenet ve münâsebetiyle musâhabet itti. Kemal mertebe benden hazz idüp gice vü gündüz birbirümüzle karîn ü hemdem ü hem-nişîn olduk. Bir dem seyr ü sohbetten ve bir lahza münâsebet ü müsâhabetden hâlî olmazduk. Bir gün sabah namâzın edâ ve hıdmet-i ibâdeti hüsn-i edâyile kazâ itdükten sonra musâhabete başlayup gördüğümüz 'acâyibâtдан rivâyet ve bildüğümüz garâyibâtдан nakl ü hikâyet iderken nâgâh anı gördük ki bir kimesne seğirderek çıka-geldi, «-Beğ hazretleri muştuluk, kâfirin büyük kalyonundan sahîh haber aldük. Elân Girid'e doğru çekülüp gitmede ve giderken ehl-i İslâm gemilerine çatup müslümanları esir itmekte imiş. Hemân devletle kalkun gidelüm, pâdişah devletinde bir ulu gazâ idelüm» didi. Meger ol büyük kalyon didikleri bir barça idi ki küffâr-ı hâksâr yapdurup hayli mâl u menâl harç itmiş idi. Ve kal'a-misâl yarag u yasağa mâl-â-mâl

idüp içine hadden ziyade top u tüfeng ve kunbara vü zenberek koy-
muşdı. Bir niçe zaman idi ki deryâya çıkup adalar arasında gezerdi.
Rast geldüğü müslüman gemisini alur ve ehl-i İslâmı küreğe koşup
esir kilur idi. Mukaddemâ bu kıssa Begün ma'lûmı olup etrâfa
casûslar göndermişdi: «Bolayki nerede idüğünü bilüp bana haber
viresüz» dimişdi. Hemândem esbâb-ı sohbeti bir taraf idüp umûr-ı
gazâyâ şurû olındı. Ceng[ü] harb tedarükine ve gemi donatmak
tedbîrine başladı. Ol saat Beğ, etrâf-ı şehre dellâllar bıragup (140b)
nidâ itdürdi. Hisar-eri vü azab vü gönüllü vesâir kim var ise da'vet
olinup sâhil-i deryâya İslâm sancakları dikildi. Gaziler âlât-ı harb
ile fevc fevc, mevc mevc, bölük bölük, sınıf sınıf cem' olup sancak
dibine çekildi. Tabl u surna ve nefir sadâsı dünyâyı tutdı. Âvâze-i
tekbîr-i guzâtla kubbe-i felek güm güm ötdi. Beğ dahi atlas-ı alı
çıkarpuzırh ve çokal giydi. Kal'a halkınun erkeği ve dişişi deryâ
kenârına gelüp yârân u ihvân,

İzdedâle kâfî... **Nazm** ...
Ahîret hakkın helâl itsün harâmî gözlerin.

Kim bana dirlük muhal oldu hemân şimden-gerü
diyüp helâlleşüp birbirine vedâ itdi. Gemiler şenlikler idüp top atdı.
Beğ Ca'fer dahi bir kutlu sâ'atde, «Bismillah mecrâhâ ve mürsâhâ»,
diyüp [boş] pâre gemiyle 'azîmet itdi ve bu dâ'îlerini hizmetlerine
bile alup gitdi. Limanı çıkup yelken itdük ve kandasın büyük kalyon
diyüp gazâ niyetine gitdük;

Beyt ...

Saldun engine gönül zevrakını şâh onara
Bu dîne nolsa gerek idelüm Allah onara

diyüp ummâna salduk. Ol gün ol gice bir muvâfık rüzgâr ile hayli
menzil aldük. İrtesi alé's-sabâh âftâb-ı ziyâgüster kulle-i Kâf'dan
baş kaldurup 'âlemi münevver itdükde deryâya cüst ü cü için
cundaya âdem' çıkıdı, etrâf-ı cevânibe nazar salup dikkatle bakdı.
Asla gemi göremeyüp gelüp aşağı indi. Bundan sonra birkaç mil
dahi gitdiler. Meger Begün diyar-ı Mağribden gelmiş, deryâda gemi

gözetmeğe ta'lim olunmuş bir maymunı (141a) var-ıdı. Dikkat-ı nazarı ve hiddet-i basarı insandan çok ziyâde idi. Bu defa cundaya maymunı çıkardılar: Kaçan ki cundaya çıktı deryâda kalyonı görüp aşağıya işâret ve lisân-i hâl ile beşâret eyledi. Çün bildiler ki gemi önlerindedür, küreği artıcağ çektürdiler ve kadirgaları deryâda top taşı gibi sektürdiler. Bâd-i sabâ gibi esüp Sîmur[g]u ankâ gibi uçdular. İkindiden evvel idi ki büyük kalyonı seçdiler. Amma ne fâ'ide, kalyon Girid'ün iskelesine karîb olmuş ve kenara yanaşmağa iki mil ancak kalmış. Sehl zamanda Girid'e yanaşup şenlikler idüp toplar atdı ve Girid'ün iskelesine demür birağub bî-havf u hırâş yatdı. Asker-i İslâm dahi neylesünler artlarınca gelüp iskelenün bir cânibini ihtiyâr ve demir birağub anlar dahi karâr eylediler. İrtesi 'ale's-seher mîr-i zafer-rehber, Girid beğlerine âdemisiyle haber gönderüp, «Lutf itsünler dün gelen kalyonı bize virsünler. Çekdüğümüz derd ü belâyı terahhum idüp görsünler. İki gün gece tamâm kürek çeküp dikkat u ihtimâm itdük, alacak vaktin gelüp size sığındı ve m[uâhe]denüz muha[ffef]dür. Sonra ihmâlünüzün haberi pây-e-i serir-i a'lâya vâsıl ve deryâ-yı gazab-ı pâdişâhî mütemevvic olup mâ-beyninizde 'adâvet hâsıl olur. Oñatça mülâhaza eylen, zira sonra peşimân olursuz ve 'âkıbet didigümüze gelürsüz». Girid'de olan beğler ittifak ile bu cânibe haber gönderüp «Egerçi sizün emrünüze râm ve hükmünüze mahkumuz, lâkin bizüm elümüzde Merhum Sultan Mehemmed Han-aleyhi'rrahmete (141b) ve'r-ırdvân-Hazretlerinden bu bâbda hükm-i humâyunumuz vardır. Aynıyla hidmetünüze irsâl ve mefhûmıyla 'amel olunmak maslahatı için îsâl olmdı» dimişler. Meger kadîmü'l-eyyâmda Merhum Sultan Mehemmed Han-eskana'llahu fî hadâiki'l-cinân- küffâr-ı bî-din ü bî-îmânla musâlaha itdüklerinde böyle mukarrer kılınmış ve bu vechile tahrîr ü tastîr olunmuş ki, «-Siz ki Girid beğlerisüz, emr-i humâyunumla 'amel idüp kaçan ki bizüm cânibümüzden 'asker-i İslâm-ı zafer-encâm gemilerümüz ile iskelenüze vara, demir birağub lîmânınıza gereği gibi riâyet ve himâyet idüp, 'adû-yı dîn ve düşmen-i bedkiş ü bed-âyın olan küffâr-ı melâ'in tarafından 'asker gelüp talep iderlerse virmiyesüz ve an-larun dahi hem çatan gemileri gelüp size sığınup ilticâ ve himâyetünüzi ümmîd ü recâ iderler ise selâtin-i İslâm u esâtîn-i zevi'l-ihtirâm gemileri gelüp isterlerse anlara dahi virmeyesin, ve bilcümle ne kâfiri ehl-i îmâna ve ne ehl-i îmânı 'adû-yı nâdâna viresüz. Rızâ-yı şerifüm bunun üzerinedür, şöyle bilesüz: âlâmet-i şerifüme i'timâd kılarsuz»

diyüp hatm eylemiş. Çünkü hükm-i humâyûn okındı ve hulâsa-i kelâm mîr-i sahip-tedbirün kulağına dokındı, neylesün, «-Emr ü fermân pâdişâh-ı 'adâlet-nişânundur» diyüp cevâb virdi. Anlar git-tikten sonra tenhâ divân idüp rüesâ ile danışdı ve gâziler de «nice diyelüm neyliyelüm» diyü sûret-i tedbîr ü tedârüke meşgûl ve kal-yon gibi ganimet elden bî-vech çıkduguna gâyetle mahzûn u melûl oldı. Âhır tedârüki böyle itdiler ki 'ale's-seher küffâr-ı bed-gühere karşı lenger koparup kalkup gideler ve semte münâsib olan ada-ların birinde saklanup (142a) bir zemân te'hîr ideler. Şek yokdur ki kalyon dahi, «Türük gitdi» diyü kalkup gitse gerekdür ve memleketleri tarafına can atup 'azîmet itse gerekdür. «-Girid cânibin geçüp öğitdikden sonra ardına düşelüm ve sarıca arı gibi dört cânibinden üzerine üşelüm. Hak Ta'âlâ fırsat virürse, Allahum yüz ak-luğıyla mekânümüze gelelüm» diyüp cümlesi yek-dil ü yek-cihet bu fikr üzerine ittifâk-ı niyyet itdiler. 'Ale's-sabâh küffâr-ı hâk-sâra karşı demir alup geldükleri yola düşüp gitdiler. Çün pes perde-i Takdîrden zâhir olacak evzâ u ahvâl ve nihân-hâne-i gaybdan zuhûra gelecek etvâr u ef'âl var idi. Küffâr ile ceng ü harb-ı şedid ve Ca'fer Beğ merhûm hem gâzî ve hem şehid olsa gerek idi. Hikmet-i Rabbânî ve meşiyet-i Subhânî böyle iktizâ idi ki rüzgâr gâyetle muhâlif olup deryâ gitdikçe temevvüce başlayup cûş u hurûş itdi. Ve fülk-i felek karaya atmagçün girdâb-ı kazâya dümen doğ-rultdı. Kürekçiler gördiler şemsden yana çekilmeğe imkân ve bir mil bâri gitmeğe dermân olmadı. Sâik-ı Takdîr bi'z-zarûre gemileri döndürdi yine Girid'in limanına gönderdi. Çâr u nâçâr döndiler evvel kondukları garib bir yerde kondular. Ca'fer Beğ derdmen kazâya rızâ virdi. Ol gün ol gice anda turdı. İrtesi 'ale's-sabâh rüz-gâr-ı zorkâr meskûn u karâr u ihtiyâr idüp baş kodı, deryânın cûş u hurûşu bir mikdâr sâkin oldı. «Bismillah» diyüp kalkdılar git-diler ve Rodos'dan yana 'azîmet idüp yelken itdiler. Râvî eydür: (142b) «-Ol gice andan yattık, ben geminün kıcında Beğün ayağı ucında yatmış idüm. Yatsu namazmdan sonra Beği yaturdum. Ben mülâhaza vü efkâr ile bir mikdâr ayağı ucında oturdum idi. Nâgâh, Beğ uykusu arasında ıztırâba ve kâbus basmış gibi teb ü tâba baş-ladı. Hidmetkârlar bana mürâcaat idüp, «-Beğ hazretlerine ağırlık basmış ancak biz edeb idüp uyandırmazuz, siz bâri ihsân idüp uyan-dırın» didiler. Ben dahi ayağına yapışup yab yab vurarak uyan-durdum. Yerinden kalkup acele ile abdest aldı ve birkaç rek'at

teheccüd namâzi kıldı. Namâzdan sonra ben aytdum, «Galibâ sultânımı uyurken ağırlık basdı, küllî ıztırâbunuz görüp sizi uyandırurdum, güstahlık idüp hayli bî-edeblik kıldım. Lütfunuzdan reca iderem ki ma'zûr ve günâhumuz zeyl-i 'afv ile mestûr buyurasız» Buyurdular ki, «-Beli ıztırâbum hadden füzûn ve dâire-i tasavvurdan bîrun idi. Lâkin ağırlık basmadan degül idi. Bir korkulu vâki'a görüp anun havfımdan muztarib oldum ve ta'bîrini kendüm mülâhaza eyleyüp buldum. Sen de bir eyü, yavuz görmüş ve nice ahvâle muttali' olup ömür sürmüş kimesnesin, diyeyin ta'bîr eyle ve ta'bîri saklamayup doğru söyle» Ben aytdum, «-Buyurun, vâki'anuzi görelüm ve mümkün olduğu kadar hayra yoralım». Buyurdular ki «-Meger deryâya gider ve bir cânibe 'azîmet idermişsiz. Nâ gâh anı gördüm ki Rodos cânibinden bir kara bulut zâhir olup yab yab üzerümüze gelüp gitdikçe 'âlem karanlık oldu ve gündüz gıcceye dönüp dünya zulümât ile doldı. Bu esnâda gemümüze kara karga üşdi ve her taraftan hücum idüp (143a) üzerimize düşdi. Ben dahi elümé bir kanca alup anunla bu kargaları urup dördin beşin bir uğurdan öldürürüm, gemileri bunların lâşeleriyle mâl-â-mâl idüp doldururum. 'Asker kavmi dahi üşdiler, bunları kırıp üzerlerine düşdiler. Bu esnâda bir burnı kızıl karga gelüp benim başuma kondı ve depemi burnıyla delüp beynümi yemek murâd idindi. Elümdeki kancayı sala-gördüm ve dört yanımı anunla çala-gördüm, uramadım. Bir iki kerre kalkdı yine kondı. Âhir depemi delüp beynümi çıkarup yemeğe ve gözüme karşı pâre pâre yemeğe ve yutmağa başladı. Ol beynümi çıkarup yedükçe ben acıdan nâle ve fer-yâd u 'alâlâ iderdüm. Bu hâlde iken uyandırdınız kalkup halâs oldum ve ta'bîrini dahi bir cihet ile kıldum. Sen dahi ta'bîri rast eyle ve saklamayup toğrısın söyle». Ben aytdum, «-Hallâk-ı Dâver her zemânda hayırlar müyesser eyleye, bu vâki'anun ta'bîri ve hulâsa-i hüsn-i takrîri oldur ki, yarın yolda giderken kafir gemisine rast gelürüz ve kasd-ı ceng ü kitâl ü harbe iştigâl kıluruz. Biz anlara anlar bize küllî hücum idüp ıztırâb vireler bir-iki def'a ikdâm u ihtimâm idüp gemümüze gireler. Belki galebe evvel vehlede anlar cânibinden göstere. Sonra Allâhın inâyeti ve Peygamberin-sallallahu 'aleyhi ve 'alâ 'âlihi ve ashâbihi ve ashârihi ve sellim teslimen kesiren-mu'cizâtıyla feth ü zafer bize el vire. Ve evvelki karga depemi deldi ve beynümi gözüme karşı çıkarup yedi, diyü buyurdunuz. Beher-hâl iki 'asker karışup ceng ü kitâl itseler gerekdür.

Elbette sultânımın mübârek başlarını ağrıdıp (143b) ve beynü-nüzi taraldı; bir mikdâr hâlel gelmek ve sudâ' ile elem müteretteb olmak mukarrer. Şek yokdur ki bu vâkı'a bu ta'bîrle mu'abberdür» diyü cevâb virdüm. Buyurdular ki «-Vâkı'anun evvelini rast ta'bîr itdün, ammâ sonunu dimeyüp hilâfını ta'bîr itdün. Benüm ta'bîrüm budur ki sen didigün gibi 'asker-i küffâr ile buluşuruz. Biri-birimüzle ceng idüp muhkem viriş alışırız, eğerçi çok belâ vü ta'accüb çekerüz. Âkıbet feth ü zafer bizim cânibe müyesser ve mukadder olmaktadır. Lâkin ben bu cengde şehîd olurum. İnşaellâhu Ta'alâ şehâdet sa'âdetini bulurum». Ben aytdum «-Çün feth ü zafer mukarrerdür, sizin şehâdetiniz nice mutasavverdür. Siz hod askerün serdârı ve mîr-i sâhib- iktidârsuz, siz düşükdükten sonra 'asker düşmene pâydar olmaz. Miftâh-ı fütûh sizün elünüzdedür. Siz gidicek feth-i bâb ihtimâli kalmaz». Buyurdılar ki «-Esnâ-i cengde şehîd olmak maktû' ve muhakkak degildir, ekser ihtimâl budur ki ceng iderken zahm-nâk olam; feth müyesser olduktan sonra teslim-i rûh kılam, bu tarikle ikisi bir yire gelür ve şehâdetümle feth ü zafer cem' olmak mümkün olur» diyüp tesbîh ü tehlîl ile meşgûl oldu. Hakkâ ki bu vâkı'a-i cânîsün ta'bîrinden ve bu kıssa-i pür-gussânun takrîrinden melûl u mahzûn olup muntazır olduk ki yarın lu'bet-bâz-ı çerh-i devvâr perde-i takdîrden ne sûret gösterür ve sipîhr-i kec-reftâr nat'-ı zemînde hasma ne yüzden şehemât idüp hile ile paydak süre. Râvi eydür : «-Ale's-sabâh yelkenlerden cenâh-ı necâh açup yolumuza revâne olduk ve Rodos'dan cânibe evvelki fikr ü tedbîr ile 'azîmet (144a) kılduk*. Dahi iki mil gitmedin cundaya âdem çıkdı ve« deryâda görünür gemi var mı» diyü etrâfına bakındı. Nâgâh, «-Önümüzde bir iki pâre yelken var gâfil olman, ne gemileridür görün, ihmâl u tekâsül kılman» diyü haber virdi. «-Ne cânibden gelür» didiler, «-Türk yakasından gelürler» diyü cevâb virdi. «-Kaç paredür» didiler «-Çekdürür, beş pâre gemidür» didi. Pes gemiler gelüp dördün bir yire cem' olup müşâvereye turdılar. Her biri bir türlü fikri münâsib gördiler. Biri si didi ki «-İstanbulda elçi gemisi var idi; göndermişlerdür ve ana dört pâre gemi koşup varun elçiyi sıhhatle al-gidün dimişlerdür». Ba'zılar eytdiler, «-Elçi gemisine dört pare gemi koşulmak muhal ve gâyetle baîd ihtimâldür. Elçiye bir gemi, gâyet-i inâyet olursa

* mtn: kıldum.

iki gemi ancak virürler». Birkaçı eyitdiler: «-Etrâfımızda olan beğler bizim kalyona gitdigümüzden haber alup ihtimâl ganîmet ve kasd-ı mü'âvenet ü muzâheret idüp ardumuza düşmişlerdür. Şek yokdur ki anlardur». Ba'zı âkılar basîret üzere olup didiler ki; «Bunlar Malta gemileri idüğü mukarrerdür. Lâkin anlar her zamanda dört pâre olurlar, hâlâ bir ziyâde olmuş ancak. Elbette bir aslı vardır; kolayına degüldür, görülmek gerektür». Cün Ca'fer Beğ'e 'âlem-i gaybden işâret ve şehîd olacağına vâkı'asında beşâret itmişler idi. Bû ma'küle sözleri kulağına koymayup, «Gâfil olman, gelen Malta kâfirleri gemileridür. Egerçi anlar asılda dördür; lâkin bir gemi dahi hâricten gelüp ana mülhak olmuştur. Hemân gözünüz açup gazâyâ hazır olun ve zamân-ı fırsat tengdür, yerlü yerünüze gelün» deyince ümerâdan ba'zı, hayli (144b) güft-ü-gü idüp, «Birkaç gündür ki bizüm kürekçilerimiz deryâda kürek çeker, yorulmuştur; bedel dahi bir mikdâr ziyâde alınup gemilerimiz erbâb-ı cengden hâlf kalmışdur. Gelün varalum Girid'ün iskelesine girélüm. Anlar bize kalyoni virmediler, mukarrerdür ki bizi dahi a'dâyâ virmezler. Bir zaman yatupistirâhat iderüz, 'adû çekilüp gitdüken sonra biz dahi huzûr ile giderüz» didi. Beğ bu sözi işidecek hî-huzûr olup söyleyene muhkem dirhem eyledi; «-Varalum korkumuzdan bir alay melâ'fine sığınalum da kalyonda olan kâfirler bize tahta kakup, «Birkaç gün idi kalyon ardınca yeler ve bizi almağa diş biler idinüz, hüner oldur ki ayaklı gemiler ile ceng ve gözlerine 'âlemi teng idesüz. Şimdi geldinüz bizüm incadumuz altına mı sığınursuz' diyu hey hey uralar ve ta'n u teşnî' idüp üstümüze uralar. Ma'âzallah ben bu 'ârı kabûl itmezem ve muhanesler tarîkine gitmezem, kılıcum üstünde ölmek, Hak yolında şehîd olmak bana sa'âdetdür» didi. Bazı dilâverler ve merd gazîler dahi Ca'fer Beğ'e uyup ve anun didiğini diyüp, «-Bu hasma varmayup Girid'e kalkup ilticâ itmek yavuz fezâhat ve küllî kabâhatdur, gelün safâ niyetle cenge 'azîmet idelüm onarmak Allahun, virmek Hudânun ve mu'cizât Hazret-i Muhammedü'l-Mustafa'nundur- sallahu 'aleyhi ve sellem-» diyüp ittifâk idince halas (hulûs-ı) niyyetle ahvâl-i cenge muhâşeret olınup anbarlar açılup cebe-hâneler çekildi. Âlât-ı ceng ü harb ortaya cem' olup döküldi: İsteyen ok yay, isteyen tüfeng ve murad iden harbe vü tîğ ü zemberek eline alup hazır oldu. Dilâverler dâmenlerin der-miyân idüp başa geldi. İslâm sancakları zeyn olup (145a) dikildi. Tabl u nak-

kâreye turralar havâle idüp surnâ vü nefir feryâda başladı. Topçılar topları salya idüp düzetdiler ve fitillerin yakup nişan yerlerin görüp gözettiler. Ol-dem müezzinler kadırgaların kıçlarına çıkup gülgüle-i dîn-i Muhammedi ve âvâze-i tekbîr-i Muhammedi'ye âgâz idüp, «Nasrun min'allahi ve fethun karîb ve beşşiri'l-müminîn, ya Muhammed», diyü salâ itmeğe başladılar. Ata oğul ile ve kardeş kardeşle, yârî-i yoldaş yoldaşla birbirine sarmaşup vasiyyet ve helâlleşüp ağlaşup dikkât itmeğe yüz tuttular. Merd yiğitler kılıçlar kabzasına el urdı, muhannesler ölmek korkusından delükden delüğe girdi. Kâfir gemileri dahı bunları görüp tedârüke başladılar. Gemileri kenarına âdetleri üzere kalun tahtalardan meterisler itdiler. Âlât-ı harb dokunmasun diyü gönlerden tutdılar. Bunlar vardı, anlar geldi, ara yirde top taşı varacak kadar meydan kaldı. Hemân-dem küffâr tarafından baş topa od virdiler. 'Asker-i İslam tazarru idüp münâcâta türdılar. Top taşı gemilêrün üzerinden geçdi, kimseye aslâ zarar eylemeyüp gayetle yüksekdên uçdı. «Allah, Allah» âvâzesi kubbe-i feleği güm güm gümletdi. Beğ dahı kendi topçısına dirhem idüp, «sen de at», diyü emr itdi. Topçı hod topı gözetmekde ve nişana alup düzetmekde imiş, «Dahı zeman degül sehl sâbr eyle» diyürek zemânî gelüp, «Bismillah» diyüp atdı, bi-izni'llahi Ta'âlâ kâfir gemisinün bir cânibini tutdı. Başdan başa bir cânibinün kürekçilerini deryâya dökdi. Müslümanlardan yedi kat tekbîr sâdâsı yedi kat (145b) yerlere zelzele ve feléklerde meleklerle velvele virdi. Girid kal'asinün küffârı burcu bedenlere çıkup temâşâyâ türdilar. Kâfir bî-huzûr olup bir uğurdan toplara od virdi. Bunlar dahı bir uğurdan od atdılar. Âlem duhân ile toldı, güpe gündüz iken giceye dönüp dünyâ karanlık oldu. Ol gün kıyâmet gününden nişân virüp niçelerün başı deryâda top taşı gibi galtân yuvarlandı. Niçeler şehâdet şerbetini nûş idüp teşnelüğü kandı. Niçelerün ölüm korkusuyla başı çekzinüp gönli bulandı. Henüz dahı bâd-ı sabâ giribân-ı duhânı çâk itmedin ve dûdın karanluğı deryâ yüzünden kalkup gitmedin, birbirine çatdılar ve ayrılmamak maslahatı için iki cânibden bağlayup zincirler atdılar. İki taraftan ceng ü kîtâle ve harb u cidâle mübâşeret itdiler. Lâkin bir mikdâr kâfir cânibinde galebe görünüp birkaç def'a beğ gemisine girdiler. Müslümanlar dahı baş u candan geçüp dilâverlerle muhkem cenge türdilar. Küffâr-ı hâksâr(1) ikdam u ihtimâm idüp gemilerine tıkdılar. Birâz dahı taş cengin idüp adüyi

delüklerden delüklere sokdular. İki 'asker biribirine birleşdikde geç kuşluk idi, gün kubbe-i feleğe dikildi; ceng ü âşûb gittikçe biribirine ulaştı. Vardukça artup ceng küşâde ve esbâb-ı harb u kıtâl ziyâde oldı. Bir mertebeye vardı ki Rüstem-i dâstân dahi böyle ceng görmemiş ve Sâm u Nerimân bu vech ile kıtâldan nişân virmemiş idi. Râvî eydür «-Kaçan ki beynes-s-salâteyn oldı, Beğün dizini sayka ile vurdular. Kemikleri hurd-u-haşhaş olup derd-mend (146a) kişi bir ayağla kaldı. Egerçi azîm yidi amma yine mukayyed olmayup ceng ve küffârun gözine 'âlemi teng itmek isterdi. Ayag ise pâydâr olmadı ve yürümeğe çâre vü dermân kalmadı. Âhır yanına gelüp Beğ'i hezâr ibrâm ile yapışup götürdük ve, «zahmunuz muhkemdür; bir mikdâr istirâhat idün», diyü geminün kıçına getürdük. İttifâk anı gördüm ki bir dilâver gemili kâfir, gemimüzün içine girüp görmez yanımızdan Beğ'ün yanına gelmiş ve öldürmek niyetin idüp Begi çalup iki parça itmek için kılıcın eline almış. Ansuzdan üzerümüze saldı ve Beg derdemendi elindeki kılıçla çaldı. Dahı ol kılıcı yetiştirmedin meger yanımızda bir taze civân gemimüzde bu ahvâle nâzır ve kılıcı elinde hazır imiş, kâfir-i mezbûra havâle idüp andan mukaddem çaldı ve bir kolya başını iki böldi. Mel'un der-yâya vezâne be-virâne-i cehenneme togrı yıkıldı. Ol tâze civân bu mu'âmeleden gülüp gül gibi handân oldı. «Kolına kuvvet», diyüp dilâverler her taraftan tahsin ü âferin kıldı. Bundan sonra ben dahi geminün etrafında gezer ve her cânibi gözedüp nazar iderken gördüm ki bir kâfir dümen öninden gemimüze çıkmağa ve bir tarikle tutuşdurup yakmağa kasd itmiş. Öte beri bakarken yanımızda bir zîbâ teber buldum, keskin. Fi'l-hâl kaldırup elüme aldum ve nişânlayup kâfirün parmaklarına bir zîbâ teber çaldum. Mel'unun parmakları gemide kalup kendi deryâyâ uçdı,

«Dümen önünden çıkmağa kasd itmiş, tutuşdurup yakmağa kasd itmiş,
«Kolına kuvvet», diyüp dilâverler her taraftan tahsin ü âferin kıldı.
Bundan sonra ben dahi geminün etrafında gezer ve her cânibi gözedüp nazar iderken gördüm ki bir kâfir dümen önünden gemimüze çıkmağa ve bir tarikle tutuşdurup yakmağa kasd itmiş. Öte beri bakarken yanımızda bir zîbâ teber buldum, keskin. Fi'l-hâl kaldırup elüme aldum ve nişânlayup kâfirün parmaklarına bir zîbâ teber çaldum. Mel'unun parmakları gemide kalup kendi deryâyâ uçdı,

Beyt
«Kolına kuvvet», diyüp dilâverler her taraftan tahsin ü âferin kıldı.
Bundan sonra ben dahi geminün etrafında gezer ve her cânibi gözedüp nazar iderken gördüm ki bir kâfir dümen önünden gemimüze çıkmağa ve bir tarikle tutuşdurup yakmağa kasd itmiş. Öte beri bakarken yanımızda bir zîbâ teber buldum, keskin. Fi'l-hâl kaldırup elüme aldum ve nişânlayup kâfirün parmaklarına bir zîbâ teber çaldum. Mel'unun parmakları gemide kalup kendi deryâyâ uçdı,

Biz bu hâlde iken nâgâh gördük ki kâfir gemimüzün içine tolmuş (146b) ve eli meclü kafirler ta direğe dek gelmiş. Beğ derd-mend bunı gördükde can başına sıçrayup zahmını unıtdı, bir ayak üzerine kalkup hücum itdi. «-Bre yiğit beğler neylersiz, bu ne him-

metdür. Yoksa bir alay köpeklere gemi virüp esir mi olalum dimek istersiz, gayret bumudur» diyü yarağın eline alınca gâziler tekrâr gayrete gelüp canla çalışdılar, kâfirle can pazarın idüp alışdılar, verişdiler. Bir mikdâr kâfirin yüzün döndürüp gemisine tıkdılar. Lâkin gördü ki kâfir cânibi kuvvet tutup gittikçe ehl-i İslâm(1) zebûn itdi, âhır, mücrimler âzâd olsun, diyu icâzet virdi. Mücrimler dahi kadanaların bozup âlet-i harbe girdiler ve küffâr-ı hâksâr ile alup virmeğe başlayup cenge turdılar Mücrimler ile bir mikdâr ehl-i İslâma kuvvet ü râyiha-i feth ü nusret geldi. Bu esnâda anı gördüm ki 'asker-i İslâm-ı zafer-encâm, kâfir gemisinin birin aldı ve geminün içine ya'ni kıçına İslâm sancakları dikildi, Tekbîr ü tehlîl sadâsı âsumâna peyveste oldu. Kâfirün siyah sancakların başı aşağı geldi. Meğer sevk-i İlâhî irişüp böyle olmuş ki küffâr cânibinden bizüm bir gemümüze kumbara atmışlar, gemidir tutuşup yanmağa başlamış, gittikçe ateş galebe idüp söyündürmeğe mecâl olmamış. Gâziler görmüşler ki tınmazlarsa göz göre âteşe yanarlar. Zarurî var kuvveti bâzûya getirüp kendüleri kâfir gemisine atmışlar, ölüm eri olup ecel gibi bî-mecâl anlara çatmışlar. Kâfir dahi dayana görmüş sabr u tahammül iderin sanmış; mecâl olmayup gemiyi almışlar ve kâfiri deryâya döküp kendüler mâlik olmuşlar ve esirleri âzâd idüp (147a) yerine küffârı kadanaya vurmuşlar. Küffârın dahi gemileri dört olup bizümle beraber kaldı. Hele bu cihetle galebe bizüm cânibimizden oldu. Ammâ yine âşûb-ı ceng ü kitâl gittikçe âteş gibi işti'âl buldı. Bir lahza ayrışmağa mecâl ü imkân ve dinlenmeğe çâre vü dermân olmadı. Beğ dahi mânende-i Ca'fer-i Tayyâr bir ayağla direk dibinde sâbit ü pâydâr olup, «-Koman gâziler, Bihamdillah-i Ta'âlâ kâfirin bir gemisi alındı, başa baş kaldı, yüzi döndü. Şimden sonra himmet idün; anı da alalum, gayret idün »diyüp guzâtı cenge tahrîs iderken, nâgâh kazây-ı âsumânî ve belây-ı nâgehânî irişüp anisuzdan bir tûfeng fınduğı gelüp Beğün ta alınca tokındı; der-levha-i cebîninde, «İnnâ lillahi ve innâ ileyhi râciûn» âyeti nakş olup lisân-ı hâl ile okındı. Ayrık dahi sabra mecâl kalmadı ve durmağa dermânı olmadı. Çeküp kıça götürüp arkası üzerine yatırınca nakd-i rûhunu hâzin-i ravza-i Rıdvâna ve cân-ı pâkini harem-i rahmet-i Rahmâna teslim eyledi. -Rahmetu'llahi 'aleyhi rahmeten vâsi'aten-

...Nazm... Minnet Hudâya iki cihânda kılup sa'îd... Nâm-ı şerîfin eyledi hem gâzî hem şehîd... Düşman korkusundan, ağlamaya ve mâtem idüp feryâd u figân kılmağa mecâlümüz olmadı. Kâfir bu hâli duymasın diyü ittifâk itdük. Beğ merhûm(1) kıça yaturup perdeyi üzerine çeküp, örttüğ. Yanında bir iki hizmetkâr koyup, Beği soranlara, «yarası vardır, sárdılar. Bir mikdâr istirahat itdi», diyün diyü muhkem ismarladuk. Biz yine kudretümüz olduğı kadar ceng ü kıtâle mübâseretde olduk. Var kuvveti bâzûya getirüp küllî ikdâm u ihtimâm kılduk. Giderek bir mertebeye (147b) vardı ki iki cânibden dahı her gemide ceng ü harbe kâdir on, onbeş nefer müslüman ve kâfir ancak kaldı. ...Kılıçlar çöngelüp kollar yoruldu... Ufandı yaylar oklar kırıldı... Tüfekler çatılup toplar atıldı... Bu bâzâr içre çok kimesne satıldı. ... Bu cânibden ahşâm dahı irişüp âlemi karanlık basdı. Herkes cengden fârig olup dilâverler okun attı, yayın yasadı. Kâfirler çağırıp; «Behey zâlimler varun, ayılun, gidün gavgayı terk idün, bizüm şimden-girü sizünle cenge kudretümüz ve döğüşmeğ táb[ü] tâkatumuz kalmamışdur» dimeğe ve müslümanlar dahı; «Hey mel'ûnlar, cehenneme dek yerinüz var, varun evvel yıkılun gidün, biz de sizünle cengden kurtulalum, bir mikdâr râhat olalum» dimeğe başladılar. Âhır iki tarafdahı zarûrî olup ittifâkla zencirleri kesdiler, ayrıştılar. Lâkin bir mül yer gitmeğe dermânımız olmayup yine biri birimize karîb yirde yattuk, kalduk. O gece yaralarımızı diküp, merhem ürüp, sağ olancaların tedârükini görüp bir mikdâr dinlendük. Beğ merhûmun meyyiti üzerinde Kur'ân-ı Azîm tilâvetine meşgûl olduk. Kâfir gemilerinden müslüman esirleri feryâd iderler ki «Müslümanlar, bu kadar zahmet ve meşakkat çeküp kâfiri zebûn etmişken, gelün bizi kurtarup gemileri alnuz». Bizüm gemimizde olan kürekçiler küffâra çağırıp tazarrû iderler ki,

«-Türk gemisinde ceng ider kimse kalmamışdır, ne durursuz, hâzır şikârdur, gayret idüp gelünüz». Çün iki taraftan cenge mecâl mümkün olmayup mümtenî vü muhâl olmuşdı. Kimsenün harekete kudreti kalmayup biribirimizle mukayyed olmaduk. Ve ol gice sabâha dek ne yerde yatduğumuzu bilmedük. (148a) 'Ale's-sabâh bizden evvel kâfir demür alup kalkdı, gitti ve kendü memleketlerinden yana 'azîmet itdi. Biz dahi kalkup demir alduk, yab yab çekdürüp Rodos cânibine salduk. Üç günden sonra menzil-i ma'hûda geldük. Çün bu vâkıâ-i uzmâ ve dâhiye-i kübrâ âkile mûcib-i ibret ve ehl-i idrâke müsted'î-i ferâgat idi. Ol-demden berü müsâferetden ferâgat ve mesken-i me'lûfe rihlet ü'azîmet itdüm. Bu hikâyet sahîfe-i rüzgâr ve ser-levha-i çerh-i nâ-pâydârda yâdigâr kaldı.

Beyt

Demâdem 'asker-i mansûr-ı Şâhî
 Muzaffer ola lutfunla İlahî
 Hemîşe hâr idüp a'dây-ı dîni
 Mu'azzez eyle İslâm-ı güzîni
 Tutup ta haşr olunca şeş cihâtı
 Zuhûr itsün Muhammed mu'cizâtı